

مجله علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)
سال سوم، شماره سوم، (پیاپی ۱۰)، پاییز ۱۳۹۲
تاریخ وصول: ۱۳۹۲/۶/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۲۰
صص: ۱۴۴-۱۲۵

مطالعه تطبیقی تاثیر سرمایه اجتماعی بر ارتقای توسعه روستایی (نمونه موردی: دهستان گودین، شهرستان کنگاور)

فضیله دادور خانی^۱، احمد ملکان^۲، آئیژ عزمی^{۳*}، راشد احمدی^۴

۱- دانشیار جغرافیای روستایی دانشگاه تهران

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران

۳- استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه رازی کرمانشاه

۴- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی تهران

چکیده

سرمایه اجتماعی امروزه به عنوان یکی از شاخصه‌های بنیادین رشد و توسعه در هر جامعه‌ای مطرح است و حوزه‌های متفاوتی از جمله توسعه روستایی را در بر می‌گیرد. به طور کلی سرمایه اجتماعی در بردارنده مفاهیمی چون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضاء یک گروه است به شیوه‌ای که گروه را به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزش‌ها و معیارهای رایج در جامعه مثبت تلقی می‌شوند، هدایت کند. در همین راستا اهمیت نقش سرمایه اجتماعی مساله‌ای است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. هدف از پژوهش پاسخ به این سوال بود که آیا اختلاف بین روستاها ریشه در برخورداری از سرمایه اجتماعی در روستاهای توسعه یافته‌تر دارد؟ در این راستا دهستان گودین را براساس خوشه بندی به سه سطح (توسعه یافته، روبه توسعه و کمتر توسعه نیافته) طبقه بندی نمودیم و حجم نمونه نیز با استفاده از فرمول کوکران ۲۹۲ خانوار برآورد شد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها از روش اسنادی (کتابخانه، سازمان‌ها و نهادهای مربوطه) و روش میدانی جمع‌آوری شد، در نهایت برای تحلیل از دو دسته آزمون‌های توصیفی (میانگین) و استنباطی آزمون آماری T استفاده شد و یافته‌ها نشان می‌دهد که روستاهای برخوردار از سرمایه اجتماعی بیشتر از سطح توسعه بهتری برخوردار هستند.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه روستایی، مشارکت، تعهد، دهستان گودین.

مقدمه

سرمایه اجتماعی در نظام اجتماعی کنونی به عنوان یکی از شاخصه‌های بنیادین رشد و توسعه هر جامعه‌ای مطرح است. این مفهوم حوزه‌های متفاوتی از جمله توسعه روستایی، توسعه اقتصادی - اجتماعی کلان شهرها، بهبود مدیریت در زمینه‌های مختلف و سطوح مختلف خرد و کلان و... را در بر می‌گیرد. یکی از شروط لازم برای پیشرفت و توسعه همه‌جانبه جامعه، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی و اعتماد متقابل فرد - جامعه - دولت است (رستمعلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۷). پژوهش‌های متعدد نشان داده است که جوامع پیشرفته از سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی از قبیل اعتماد، مشارکت، همبستگی، ثبات و... برخوردارند، اما سرمایه اجتماعی و رابطه آن با توسعه در ایران به‌طور کامل شناخته نشده است. با توجه به اینکه بیشتر برنامه‌های توسعه روستایی در کشور قبل و بعد از انقلاب به موفقیت کامل دست نیافته‌اند، لزوم توجه به واکاوی ابعاد مختلف این عدم موفقیت لازم و ضروری است. بدون تردید می‌توان گفت که از جمله دلایل شکست بسیاری از برنامه‌های توسعه روستایی در ایران عدم توجه به مفهوم سرمایه اجتماعی در ابعاد گوناگون این برنامه‌ها است (اکبری: ۱۳۸۳، ۵). و این امید برای بسیاری از کارشناسان توسعه ایجاد گردیده که با استفاده از آن شاید بتوان از دور باطل عقب ماندگی به ویژه در سطح روستا‌رهایی یافت (قاسمی و آذربایجانی: ۱۳۸۹، ۲۴۴).

بطور کلی آنچه از این مقدمه و مفاهیم نظری سرمایه اجتماعی و توسعه برمی‌آید این است که این دو متغیر رابطه مستقیم با هم دارند برای مثال مطابق با آنچه کلین و پاتنام می‌گویند؛ سرمایه اجتماعی از طریق اعتماد، هنجارها و شبکه‌های مشارکت مدنی تسهیل‌کننده کنش و نیروی مولد در افزایش کارایی جامعه است یا بر اساس نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی؛ بنیاد رشد، ثبات اقتصادی و غلبه‌کننده بر شکست‌های بازار است، لذا با زمینه‌سازی و بکارگیری این مفهوم در برنامه ریزی توسعه روستاها می‌توان بی‌ثباتی جامعه روستایی را کاهش داد (حجتی کرمانی، ۱۳۸۵، ۳). در همین راستا این پژوهش بر آن است تا با سنجش متغیرهای مختلف سرمایه اجتماعی تاثیر آن را در توسعه روستایی بررسی، تحلیل و نقش آن را در پیشبرد طرح و برنامه‌ها بررسی نماید، اهداف کلی این پژوهش نیز تبیین این مسأله است که آیا اختلاف روستاهای دهستان از نظر سطح توسعه عامل سرمایه اجتماعی است؟ یافته‌های توصیفی نیز بر همین اساس استوار است. در ابتدا باید جایگاه سرمایه اجتماعی را در این روستاها (توسعه یافته و توسعه نیافته) تعیین نمود تا بتوان به اهداف مورد نظر دست یافت. مولفه‌های مربوط به سرمایه اجتماعی در این پژوهش مواردی همچون اعتماد، مسئولیت‌پذیری و تعهد و مشارکت را در بر می‌گیرد که هر یک از این موارد ارتباط مستقیم با یکدیگر داشته و بالا بودن هر یک در افزایش نقش دیگری بسیار موثر است. بر این اساس سوالات پژوهش به شرح زیر است:

حمایت‌های اجتماعی و ... می‌گردد (اونق، ۱۳۸۴: ۶). در همه رویکردها می‌توان سرمایه اجتماعی (مشارکت، همیاری و اعتماد) را حلقه مفقوده توسعه در نظر گرفت تا جایی که امروزه توسعه بدون توجه به سرمایه اجتماعی بی‌معنی تلقی می‌شود. پس می‌توان گفت سرمایه اجتماعی الزاماتی را که برای توسعه ضرورت دارند را در خود جای می‌دهد و پرداختن به مسائل نظری و اجرایی سرمایه اجتماعی و نیز تبیین الزامات نهفته در آن برای توسعه روستایی، مهم و اساسی است.

ایده محوری سرمایه اجتماعی را می‌توان در واژه روابط خلاصه کرد. اعضای جامعه با برقراری تماس با یکدیگر و پایدار ساختن آن‌ها قادر به همکاری با یکدیگر هستند و به این طریق چیزهایی را کسب می‌کنند که به تنهایی قادر به کسب آن‌ها نیستند (غفاری و رضانی، ۱۳۸۸: ۷)، مثال مجسم صحت این گفته را می‌توان در جامعه زراعی مشاهده کرد که در آن مردم یکدیگر را یاری می‌دهند، اسباب و ابزار به یکدیگر قرض می‌دهند و در نتیجه موفق‌تر از جامعه دیگرند که مردمانش یکدیگر را با سوءظن می‌نگرند و هر کس اهداف فردی خودش را دنبال می‌کند (تاجبخش، ۱۳۸۹: ۶۳۷).

در ادبیات معاصر توسعه برای حرکت از وضع موجود به مطلوب علاوه بر سرمایه فیزیکی، انسانی، اقتصادی سرمایه دیگری به نام سرمایه اجتماعی به عنوان یک دارایی جمعی ناپیدا مطرح شده است. برای نمونه، امروزه گفته می‌شود که ۷۰٪ دانشی که در محیط‌های کاری اندوخته می‌شود توسط رابطه غیر رسمی منتقل می‌شود. پس نوعی تحول در پارادایم‌های توسعه رخ داده است، این تحول در سه

۱- میانگین نمرات توسعه‌یافتگی روستاهای توسعه یافته و روستاهای توسعه نیافته چگونه است؟
 ۲- روستاهای مورد مطالعه از نظر سرمایه اجتماعی نسبت به هم چه وضعیتی دارند؟
 ۳- وضعیت اعتماد، تعهد و مشارکت در روستاهای دهستان گودوین چگونه است؟

مبانی نظری

در دیدگاه‌های سنتی توسعه، سرمایه اقتصادی و فیزیکی مهمترین نقش را ایفا می‌کرد، اما در عصر حاضر علاوه بر آن‌ها نیازمند سرمایه اجتماعی هستیم، زیرا بدون این سرمایه استفاده از دیگر سرمایه‌ها به‌طور بهینه انجام نخواهد شد (الوانی و شیروانی: ۱۷۴). با بررسی مجموعه فعالیت‌های توسعه‌ای کشور به این نتیجه می‌رسیم که این فعالیت‌ها با معضلاتی دست به گریبان است که از حرکت جدی به سوی پیشرفت جلوگیری می‌کند. در یک دیدگاه کلان این معضل را می‌توان در قالب سطح نازل سرمایه اجتماعی در جامعه مورد توجه قرار داد که سرچشمه بسیاری از فعالیت‌های بازدارنده دیگر است. سرمایه اجتماعی کالایی عمومی است که در جامعه از بالا به پایین، پایین به بالا و افقی تولید می‌شود و هیچ بخشی بر آن مالکیت ندارد. هرچند تمام افراد و بخش‌های جامعه در شکل‌گیری، تقویت و فرسایش آن نقش اساسی دارند، گسترش و تسهیل شبکه ارتباطات و پیوندهای اجتماعی، سطح دسترسی افراد و گروه‌ها را به منابع اقتصادی اجتماعی ارتقا می‌دهد. این پیوندها و ارتباطات به مثابه زنجیره‌ای از روابط، باعث اتصال عناصر موجود در جامعه به یکدیگر و تسهیل کنش‌های جمعی از قبیل تعاون

می‌روند. از این رو موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌شود. در اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی به سه جنبه اعتماد بین افراد، گستردگی روابط پایدار و وجود هنجارهای مشترک توجه می‌شود، چون سرمایه اجتماعی حاصل انباشت منابع بالقوه یا بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود. بنابراین، سرمایه اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می‌یابد، یعنی سرمایه اجتماعی زمانی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش‌ها را تسهیل بخشد. متغیرهای عمده برای سنجش سرمایه اجتماعی عبارتند از: نخست، شاخص اعتماد اجتماعی (بین فردی و سازمانی و بین دولت - ملت)، دوم، میزان مشارکت، درتشکل‌ها، انجمن‌ها و فعالیت‌های داوطلبانه اجتماعی، سوم، کاهش شاخص‌های منفی مانند میزان جرم، طلاق، خودکشی، چک‌های برگشتی و نظایر آن، چهارم، وسعت و عمق روابط اجتماعی (نقدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۷۹).

تعاریف متعددی از سرمایه اجتماعی ارائه شده است که در اینجا به چند مورد آن اشاره می‌کنیم: بوردیو: نخستین تحلیل منظم از سرمایه اجتماعی بوسیله بوردیو صورت پذیرفته است این تحلیل از قویترین تحلیل‌هایی است که مفهوم سرمایه اجتماعی را در گفتمان جامعه‌شناسی معاصر وارد کرده است. سرمایه اجتماعی از نظر بوردیو عبارت است از مجموعه‌ای از منابع بالفعل یا بالقوه است که مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده از آشنایی و شناخت متقابل و دو جانبه، پیوند یافته

بعد روش‌شناختی، هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی نسبت به محرک‌های توسعه ایجاد شده است. سرمایه اجتماعی به ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کند و با خلق هنجارهای مشترک و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف و پیشبرد امور می‌گردد (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶). این سرمایه سیمان انسجام بخش میان سطوح گوناگون (انسان‌ها با همدیگر، سازمان‌ها و انسان‌ها، سازمان‌ها با سازمان‌ها و حتی در سطح بین‌المللی) تلقی می‌شود. با فقدان سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثر بخشی خود را از دست داده و پیمودن راه‌های توسعه اگر غیر ممکن نباشد، دست‌کم بسیار دشوار است. سرمایه اجتماعی بر خلاف دیگر سرمایه‌ها دارای شخصی هیچ یک از افرادی که از آن سود می‌برند نیست (صبوری، ۱۳۷۷: ۴۸۲) و در شکل‌گیری روابط بین افراد و گروه‌ها خود را نشان می‌دهد. هرچند ممکن است خصوصیات فردی از قبیل صداقت به وجود سرمایه اجتماعی کمک کند، اما تا زمانی که روابطی بین افراد و گروه‌ها به وجود نیاید، سرمایه اجتماعی معنا و تحقق پیدا نمی‌کند. در دیدگاه‌های سنتی اقتصاد توسعه، سرمایه اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهمترین عوامل معرفی می‌شوند، اما در عصر حاضر برای توسعه بیشتر از سرمایه مورد تاکید اقتصاد کلاسیک به سرمایه اجتماعی نیاز است، زیرا سرمایه اجتماعی سود سرمایه‌گذاری در زمینه‌های سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را افزایش می‌دهد و استفاده از آنها را بهینه می‌کند (پاتنام، ۲۰۰۰). در شرایط ضعف سرمایه اجتماعی سایر سرمایه‌ها نیز به هدر

اجتماعی با شعاع اعتماد ارتباط تنگاتنگی دارد، و آن را یک توانایی می‌داند که در نتیجه گسترش اعتماد در جامعه یا در برخی از بخش‌های آن به وجود می‌آید (فوکویاما، ۱۹۹۵: ۵۶). هرچه شعاع اعتماد در یک گروه اجتماعی گسترده‌تر باشد، سرمایه اجتماعی نیز بیشتر خواهد بود و به تبع آن میزان همکاری و اعتماد متقابل اعضای گروه نیز افزایش خواهد یافت. فوکویاما منابع ایجادکننده سرمایه اجتماعی را این-گونه فهرست می‌کند:

- ۱- هنجارهایی که به لحاظ نهادی ساخته شده‌اند و منتج از نهادهای رسمی مانند دولت هستند؛
- ۲- هنجارهایی که خودجوش بوده و برخاسته از کنش‌های متقابل اعضای یک جامعه است؛
- ۳- هنجارهایی که از طبیعت ریشه گرفته‌اند مانند خانواده، نژاد و قومیت (نقدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۸۱).

رابرت پاتنام پس از انتشار مطالعه برجسته خود تحت عنوان بولینگ به تنهایی (۲۰۰۰) تبدیل به شناخته شده ترین چهره سرمایه اجتماعی گردید. پاتنام پیشتر علاقه مند بود که چگونه سرمایه اجتماعی در سطوح منطقه‌ای عمل می‌کند تا ایجاد نهادهای دموکراتیک و توسعه اقتصادی را موجب شود و دیدگاهی را ارائه می‌دهد که در آن نگرش‌ها و هنجارهایی مانند اعتماد و روابط متقابل به طور برون زاد به همراه شبکه‌های اجتماعی به وجود می‌آیند و به مثابه عواملی که یک جامعه را قادر می‌کند به کنش جمعی بپردازد، عمل می‌کنند (ماجدی و لهسایی زاده، ۱۳۸۵: ۶) و خود او در این مورد می‌گوید: منظور از سرمایه اجتماعی ویژگی‌هایی از سازمان اجتماعی از جمله اعتماد، شبکه‌ها و هنجارها اشاره دارد که به

است بنا براین افکار بوردیو راجع به سرمایه اجتماعی تعبیری است که برای تاکیدش بر تضاد طبقاتی روابط اجتماعی برای افزایش توانایی کنشگر برای پیشبرد منافعش، به کار برده است و منبعی برای کنش اجتماعی است (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹).

کلمن نیز به کارکردهای سرمایه اجتماعی توجه دارد. به نظر او، سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، مجاری اطلاع رسانی، هنجارها و ضمانت اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق کرده یا منع می‌کند. سرمایه اجتماعی ذات واحدی نیست، بلکه مجموعه ایی از ذات‌های گوناگون است و آن را یک کالای عمومی می‌داند که به هیچ کس و هیچ چیز تعلق ندارد (کلمن، ۱۹۸۸)، که دو عنصر مشترک دارند: اولاً همه آنها مشتمل بر جنبه‌ای از ساختارهای اجتماعی‌اند، ثانیاً برخی کنش‌های خاص کنش‌گران- اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی را- در داخل ساختار تسهیل می‌کند (تاجبخش، ۱۳۸۹: ۴۹). از نظر کلمن سرمایه اجتماعی می‌تواند به سه شکل ظاهر شود:

اول: تکالیف و انتظاراتی که بستگی به میزان قابلیت اعتماد به محیط اجتماعی دارد. دوم: ظرفیت اطلاعات برای انتقال و حرکت در ساختار اجتماعی که بتواند پایه‌ای برای کنش فراهم سازد. سوم: هنجارهای که توأم با ضمانت اجرایی باشد.

فوکویاما از دیگر نظریه پردازان سرمایه اجتماعی، این نوع سرمایه را به عنوان یک پدیده جامعه شناختی مورد توجه قرار می‌دهد. به نظر او، سرمایه

مشارکت کنندگان کمک می‌کند تا اهداف مشترک خود را دنبال کنند (پاتنام، ۱۹۹۶: ۵۶). در جدول ۱ خلاصه‌ای از تعاریف مختلف و سطوح تحلیل آن مورد مقایسه قرار گرفته است.

جدول ۱- تعاریف و سطوح تحلیل سرمایه اجتماعی

نظریه پردازان	تعریف سرمایه اجتماعی	هدف و کارکرد	سطح تحلیل	بازدهی
پاتنام	ویژگی‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که افراد را قادر می‌سازد به شیوه‌ای موثر اهداف خود را دنبال کنند	دموکراسی و توسعه اقتصادی	سطح کلان و ملی (گروه یا حکومت)	جمعی
کلمن	از طریق کارکردش تعریف می‌شود، وجوهی از ساختارهای اجتماعی است که کنش‌های افراد داخل ساختار را تسهیل می‌کند	سرمایه انسانی	افراد در زمینه‌های خانوار و دیگر اجتماعات	جمعی و خصوصی
بورديو	انبوهی از منابع بالفعل و بالقوه‌ای را که به مالکیت یک شبکه دوام دار متصل اند	سرمایه اقتصادی	رقابت‌های طبقاتی	خصوصی و طبقاتی
فرانسیس فوکویاما	مجموعه‌ای از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی که شامل ارزش‌های مثبت و منفی است	ترویج تعاون و همیاری، ثبات اقتصادی	جوامع و فرهنگ‌ها	خصوصی و جمعی

اقتباس از غفاری ۱۳۸۸، رحمانی ۱۳۸۷، قالیباف و همکاران ۱۳۸۸

حومه نشینی و پراکندگی شهر، سن افراد، اندازه خانوار، هزینه فرصت و... تاثیر دارند (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۵، ۱۰).

رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه

توسعه از جمله مفاهیمی است که با زندگی افراد رابطه تنگاتنگی داشته و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه فقرزدایی، بهداشت، اشتغال و آموزش است و در بعد وسیعتر مباحثی همچون عدالت اجتماعی و

به‌طور کلی مفهوم سرمایه اجتماعی در بردارنده مفاهیمی چون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه است، به شیوه‌ای که گروه را به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزشها و معیارهای رایج در جامعه مثبت تلقی می‌شوند، هدایت کند، که در شکل‌گیری آن از دیدگاه نظریه پردازان مختلف عوامل بسیاری از جمله تحرک و جابجایی مشاغل، وضعیت شغلی و سطح درآمد، آموزش، همگونی قومی و زبانی، حمایت و طرفداری سیاسی، تجربیات طول زندگی، دین و تعهد دینی،

وظایف عمومی وجود نداشته باشد بعید است تنها تامین سرمایه مالی و افزایش سرمایه انسانی (از طریق آموزش) بتواند به نتایج مثبتی همچون رشد اقتصادی، کاهش فقر، مشارکت بیشتر منجر بشود (تاجبخش، ۱۳۸۷: ۱۰).

بر این اساس با توجه به تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات تشریح شده در صفحات قبل و از طرفی با توجه به موضوع پژوهش، نظرات و دیدگاههای فوکویاما و پاتنام اساس فرایند تحلیل قرار گرفته، لذا مفاهیم اعتماد، مشارکت و تعهد و مسئولیت پذیری به مثابه مولفه‌های بنیادین سرمایه اجتماعی و محرک توسعه روستایی که نمایانگر ایدئولوژی‌های این دو نظریه پرداز است، انتخاب شده‌اند و در ادامه این عناصر که مدنظر این نظریه پردازان بود، آمده است:

۱- اعتماد: اعتماد عبارت است از تمایل به خطر پذیری در بطن جامعه، بر اساس حس اعتماد به دیگران است. به این شکل که دیگران بر اساس انتظار ما پاسخ داده و به روش‌های حمایتی دوجانبه عمل خواهند کرد. اعتماد یک پدیده حساس و شکننده است که به وجود آمدن آن زمان زیادی می‌برد. مزیت عمده اعتماد بین افراد، تسهیم اطلاعات و همکاری است وقتی افراد اعتماد داشته باشند که به عقاید آنها احترام گذاشته می‌شود، تمایل بیشتری برای ارائه عقاید خلاق فردی دارند (صالحی امیری و کاووسی: ۱۳۸۷، ۱۴).

۲- مشارکت: یعنی درگیری افراد در موقعیت‌های گروهی است که آنان را وادار می‌کند برای دستیابی به اهداف مشترک یکدیگر را یاری کنند و در مسئولیت کار شریک شوند (علوی، ۱۳۷۹: ۱۵) مثلاً همکاری افراد روستا برای لایه‌روبی قنات، که موجب

سرمایه اجتماعی از موضوعات اساسی توسعه است (ازکیا: ۱۳۸۴، ۴۷). توسعه از دیدگاه پیتر دونالدسون فرایندی است که از طریق به وجود آوردن تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، گرایش‌ها و نهادها به تحقق اهداف جامعه منجر می‌شود، وی معتقد است تا همه مردم (در قالب شبکه‌ها، تشکل‌ها و انجمن‌های مدنی، سیاسی و اقتصادی) با آگاهی همگانی در امر توسعه مشارکت نداشته باشند رسیدن به توسعه امکان پذیر نخواهد بود (عطار، ۱۳۸۸: ۱۰). از آنجایی که بخش بزرگی از جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند توسعه روستایی بخش اجتناب ناپذیر توسعه ملی است (خانی، ۱۳۸۵: ۱۷۲). به اعتقاد کارشناسان در حال حاضر این مهم بیش از هر چیزی در گرو توسعه سرمایه اجتماعی (از طریق مشارکت، همیاری، تعهد و اعتماد) است، به عبارت دیگر اعتماد، مشارکت و همکاری متقابل می‌تواند در افزایش بهره‌وری (به ویژه بهره‌وری نیروی کار در محیط روستایی موثر باشد (آقا نصیری، ۱۳۸۹، ۱۷) مثال روشن در این زمینه را می‌توانیم مثلاً گروهی از افراد که واقعاً به یکدیگر اعتماد دارند در مقایسه با گروهی که فاقد چنین اعتمادی در بین خود هستند از توان همکاری بیشتری با یکدیگر برخوردارند (تاجبخش، ۱۳۸۷: ۴۵). در یک اجتماع روستایی یک کشاورز علوفه را از کشاورز دیگر می‌گیرد و ابزار و ادوات کار کشاورزی را به‌طور گسترده به یکدیگر قرض می‌دهند، در واقع سرمایه اجتماعی اجازه داده که هر کشاورز کارش را با حداقل سرمایه فیزیکی در قالب ابزار و تجهیزات لازم انجام دهد (کلمن، ۱۳۷۷: ۲۳۵). پس در شرایطی که سرمایه اجتماعی؛ یعنی توانایی استفاده جمعی و توأم با همکاری برای

دارد. محمد رضا پور جعفر، فاطمه رضایی و علی اکبر تقوایی (۱۳۸۹) با عنوان فضاهای قابل دفاع به عنوان سرمایه اجتماعی در کاهش میزان جرم‌های شهری و ارتقای امنیت محیطی به این نتیجه می‌رسند که فضاهای قابل دفاع و امن در شهرهای تاریخی ایران با پشتیبانی از مفهوم سرمایه اجتماعی، تحت نظارت همگانی و با مسولیت جمعی مراقبت می‌شده و در کاهش جرم و ثبات امنیتی در شهرها نقش برجسته‌ای داشته‌اند. مسعود چلیپی و محمد مبارکی با عنوان تحلیل رابطه‌ای سرمایه اجتماعی و جرم در سطح کلان و خرد، به این نتیجه می‌رسند که هم در سطح کلان و هم در سطح خرد بین سرمایه اجتماعی و جرم رابطه معنادار و منفی وجود دارد. پردیس ترابی و دکتر علیقلی حیدری (۱۳۸۹) با عنوان تاثیر سرمایه اجتماعی در عملکرد شرکت‌های تعاونی به این نتیجه می‌رسند که متغیرهای مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی بیشترین تاثیر را در عملکرد شرکت‌ها تعاونی دارد. پاتنام (۱۹۹۶) به بررسی رشد اقتصادی و سرمایه اجتماعی در ایتالیا می‌پردازد. کلمن (۱۳۸۱) به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی می‌پردازد، اشاره کرد.

منطقه مورد مطالعه

شهرستان کنگاور از توابع استان کرمانشاه است که شمال به اسدآباد، از مشرق به تویسرکان، از مغرب به صحنه، از جنوب غربی به هرسین و از سمت جنوب به نهاوند منتهی می‌شود. در واقع کنگاور آخرین بخش شرقی استان کرمانشاه است که از سه طرف توسط استان همدان احاطه شده است (تقی پور، ۱۳۷۴: ۱).

شکل‌گیری حس مالکیت و تلاش برای حفظ آن می‌شود.

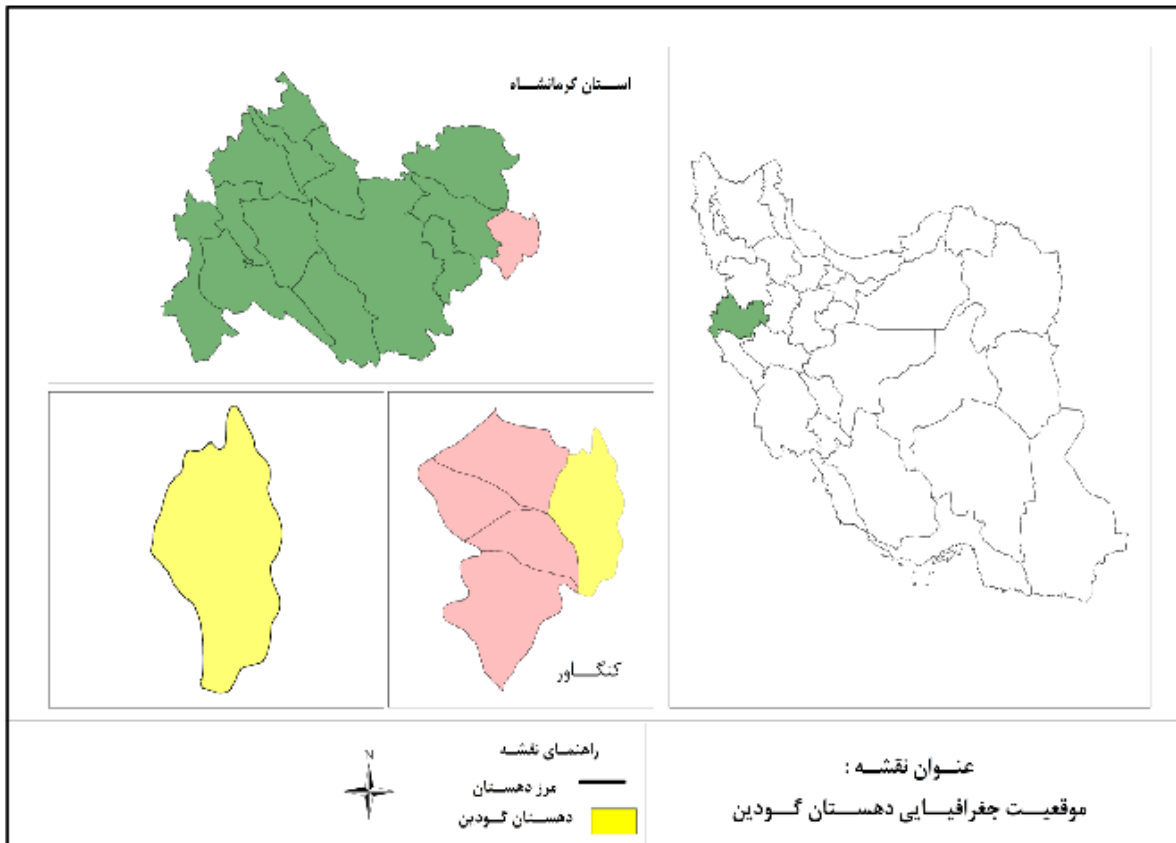
۳- تعهد و مسئولیت: مسئولیت اجتماعی مجموعه وظایف و تعهدات است که افراد باید در جهت کمک به جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کنند، انجام دهد، و استیفن رابین معتقد است که مسئولیت اجتماعی در میانه سیر تکامل می‌شود (آقا نصیری، ۱۳۸۹: ۹). چرا که با مشارکت است که افراد در نتایج امور شریک می‌شوند و پس منطقی است تا نسبت به آن تعهد داشته باشند.

پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش مربوط به سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با دیگر مولفه‌ها از قبیل توسعه اقتصادی از غنای قابل توجهی برخوردار بوده و این بیانگر اهمیت محوری این مفهوم در رویکردهای توسعه معاصر است. از بین مطالعات داخلی مرتبط می‌توان به کارهایی همچون: سرمایه اجتماعی ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی (۱۳۸۸) و به این نتیجه رسید که سرمایه اجتماعی تا جایی می‌تواند سرمایه خوانده شود که باعث ظهور و شکوفایی منابعی شود که کنشگران - افراد و گروه‌ها- بتوانند با بکارگیری آنها به شکل موثرتر، در قیاس با فقدان آن به اهداف خود دست پیدا کند. سید علی اکبر احمدی و حوریه فیض‌آبادی (۱۳۹۰) در کتابی با عنوان بررسی ارتقای سرمایه اجتماعی بر بهبود عملکرد سازمان به این نتیجه می‌رسند که اعتماد افراد با بهبود عملکرد رابطه مستقیم و همچنین شبکه‌های رسمی با بهبود عملکرد رابطه غیر مستقیم دارد و بین سرمایه اجتماعی و بهبود عملکرد افراد رابطه مستقیم وجود

جای گرفته؛ از سمت شمال توسط شهرستان اسدآباد، از سمت جنوب توسط شهرستان نهاوند و از سمت مشرق توسط شهرستان تویسرکان محدود شده و تنها از سمت غرب است که با استان کرمانشاه ارتباط می‌یابد (نقشه ۱).

در تقسیمات سیاسی کشور روستای گودین مرکز دهستان گودین از توابع بخش مرکزی شهرستان کنگاور از استان کرمانشاه است و در منتهی الیه شرقی این استان در مجاورت استان همدان قرار گرفته است. به طوریکه از سه طرف در داخل استان همدان

نقشه ۱- منطقه مورد مطالعه

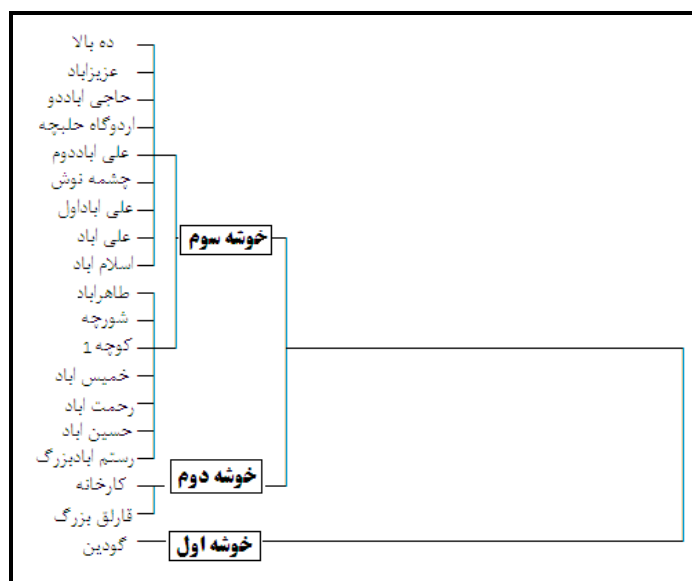
نیازمندی به کسب اطلاعات گسترده از طریق بررسی میدانی و از راهبرد پیمایشی استفاده شده است. این تحقیق از لحاظ جهت‌گیری پژوهش و هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی است، زیرا در جهت توسعه دانش کاربردی انجام می‌گیرد و نتایج آن برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران امر قابل استفاده است. از لحاظ زمانی نیز، با عنایت به اینکه این پژوهش در

روش پژوهش

از جنبه پارادایمی پژوهش حاضر در پرتو پارادایم پژوهش کمی مبتنی بر توصیفی - تحلیل داده‌ها بوده و از طریق شاخص‌سازی کمیت‌گرا و گردآوری داده‌ها و تحلیل آنها محقق شده است. از لحاظ راهبرد پژوهش، با عنایت به بهره‌گیری از پارادایم کمی، گستردگی حدود و ابعاد مسأله و همچنین

سرپرست خانوار است. جامعه نمونه این پژوهش با توجه به فرمول کوکران، ۲۹۲ خانوار برآورد شده است. در راستای روشن شدن تاثیر سرمایه اجتماعی بر ارتقای توسعه تلاش نمودیم که دهستان را از نظر سطح توسعه خوشه‌بندی کنیم و به صورت زیر طبقه بندی شد (نمودار ۱).

یک مقطع زمانی خاص و معین انجام می‌گیرد از نوع پژوهش‌های تک مقطعی است. این پژوهش با بهره‌گیری از رویکرد استقرایی و استفاده از تکنیک‌های نمونه‌گیری، سعی در تعمیم نتایج حاصله از این پژوهش به جامعه است. جامعه آماری این پژوهش روستاهای دهستان گودین از توابع شهرستان کنگاور است و واحد تحلیل نیز

نمودار ۱- خوشه بندی روستاهای دهستان، ماخذ نگارندگان

یافته‌های پژوهش (توصیفی):

اعتماد

«الیسون و فایرستون» اعتماد را واگذاری منابع به دیگران می‌دانند؛ با این انتظار که آن‌ها به گونه‌ای عمل خواهند کرد که نتایج منفی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد و دسترسی به اهداف میسر می‌گردد (درانی و رشیدی، ۱۳۸۷: ۱۳). نتایج روستاها در مورد اعتماد به تفکیک در جدول ۲ ارائه شده است.

پرسشنامه به نسبت جمعیت هر سطح پرسشنامه توزیع شد، همچنین از نظر میزان نظارت و درجه کنترل متغیرها و تحلیل داده‌ها به ترتیب، غیر آزمایشی و توصیفی - استنباطی است. توصیفی از آن جهت که در آن به توصیف شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی بدون کم و کاست پرداخته شده و استنباطی از آن جهت که تلاش شده است تا با بررسی رابطه میان متغیرها به تحلیل، تشریح و تبیین پرداخته شود. در راستای تحلیل داده‌های آماری از دو دسته آمار توصیفی و آمار استنباطی و ... استفاده می‌گردد.

جدول ۲- وضعیت اعتماد در روستاها

گویه‌ها	گودین	قارلق	کارخانه	علی آباد اول	علی آباد دوم
به نظر من در دوستی با روستاییان می‌توان به آنان اعتماد کرد.	۳.۰۵	۲.۹۰	۳.۵۰	۲.۷۹	۲.۵۳
به نظر من می‌توان روی قول و قرارهای اهالی روستا حساب کرد.	۲.۸۵	۲.۹۵	۳.۳۵	۳.۱۱	۲.۵۳
همسایگانم به نظر من در امور مختلف اهمیت می‌دهند.	۳.۴۰	۳.۰۵	۳.۴۵	۳.۱۱	۲.۵۳
از وضعیت اقتصادی و فرهنگی اهالی روستا و همسایگانم خبر دارم.	۳.۴۵	۲.۳۰	۳.۱۰	۲.۸۴	۲.۹۳
حاضریم زمین‌های خود را با همسایگانم یکپارچه کنیم.	۳.۶۵	۳.۶۰	۲.۷۰	۲.۶۸	۲.۶۰
به نظر من همسایگانم حق مالکیت آب و زمین را رعایت می‌کنند.	۳.۲۰	۳.۰۵	۲.۶۵	۲.۷۹	۳.۲۷
برای گرفتن حقوق خودم باید شخصا با روستاییان روبرو شوم.	۳.۰۵	۳.۲۰	۲.۶۵	۳.۳۷	۲.۷۳
وضعیت من برای روستاییان اهمیت دارد.	۳.۳۰	۲.۶۵	۲.۷۰	۲.۸۴	۲.۴۷
در موارد مورد نیاز می‌توانم به حمایت‌های اهالی روستا از جمله قرض گرفتن پول دلگرم باشم.	۲.۸۰	۳.۳۵	۳.۷۵	۲.۲۶	۲.۶۰
در صورت ضرورت وسایل مورد نیاز کشاورزی را می‌توانم از سایرین قرض بگیرم.	۳.۴۰	۳.۵۵	۳.۴۰	۲.۷۹	۱.۹۳
اهلی روستا در مواقع ضروری از جمله دریافت وام مرا ضمانت می‌کنند.	۲.۰۵	۲.۷۵	۳.۵۰	۳.۰۰	۲.۸۷
برای ازدواج فرزندان خود ترجیح می‌دهم از اهالی روستا انتخاب کنم.	۲.۶۵	۳.۲۰	۳.۴۰	۲.۶۳	۳.۰۰
در صورت غیبت از روستا می‌توانم نگهداری اموال خود را برای مدتی به سایر اهالی واگذار کنم.	۳.۷۵	۳.۹۰	۳.۷۵	۳.۱۱	۲.۸۷
به نظر من دهیاری نقش خود را به خوبی انجام می‌دهد.	۳.۲۵	۱.۹۰	۲.۳۵	۲.۳۷	۳.۷۳
به نظر من شوراهای اسلامی می‌توانند بهتر از این عمل کنند.	۴.۳۵	۴.۸۵	۴.۵۵	۳.۴۷	۲.۶۷
مدیران اجرایی روستا به نیازها و درخواست‌های من اهمیت می‌دهند.	۲.۶۰	۲.۵۰	۳.۰۵	۲.۲۱	۲.۸۰
به نظر من مدیران روستا به امور همه اهالی روستا را به طور یکسان و عادلانه رسیدگی می‌کنند.	۲.۳۵	۱.۹۰	۲.۱۵	۲.۰۵	۲.۸۷
به نظر من مسئولان روستا جزء منتخبین واقعی مردم هستند.	۲.۰۵	۱.۷۰	۲.۹۰	۲.۳۷	۲.۶۷

تعهد اجتماعی

یکی دیگر از مولفه‌های سرمایه اجتماعی که در این فصل مورد بحث و بررسی قرار گرفته، تعهد اجتماعی است. مسئولیت افراد نسبت به یکدیگر از یکسو و محیط روستا از سوی دیگر سبب شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و تقویت آن می‌گردد. میانگین کلی

نتایج بیانگر آن است که اهالی روستای کارخانه در زمینه اعتماد اجتماعی به مسئولان و سایر اهالی از موقعیت بهتری برخوردارند و یا بعبارتی اعتماد بیشتری به یکدیگر دارند. روستاهای گودین، قارلق، علی آباد اول و علی آباد دوم در رده‌های بعدی قرار دارند.

است بعبارت دیگر پاسخ دهندگان معتقدند که انجام کار برای دیگران مستلزم دریافت سود است. در زمینه گویه‌های منفی مانند "به نظر من این که افراد روستا در اماکنی مثل مسجد جمع شوند و در مورد مشکلات صحبت کنند، هیچ دردی را دوا نمی‌کند" توافق وجود داشته و پاسخ دهندگان با عدم حضور برای حل مشکلات موافقت کردند. جدول ۳ به طور کامل قابل ملاحظه است.

گویه‌های مربوط به مولفه تعهد اجتماعی نشان از کم رنگ بودن آن در روستاهای مورد مطالعه است. همانطور که در جدول شماره ۲ نشان داده شده، توافق بر روی پذیرفتن مسئولیت‌های اجتماعی بسیار پایین و حتی با مقوله‌های مربوط به تقویت کننده سرمایه اجتماعی نیز مخالفت وجود دارد. برای مثال میانگین پاسخ به گویه "انجام کار برای دیگران وقتی بدانید که انجام آن برای شما سودی ندارد" در حدود ۲.۸۸ است که نشانگر کمبود توافق در این زمینه

جدول ۳- وضعیت تعهد در روستاها

گویه‌ها	گودین	قارلق	کارخانه	علی‌آباد اول	علی‌آباد دوم
انجام کار برای دیگران وقتی بدانید انجام آن برای شما سودی ندارد	۳.۳۰	۳.۰۵	۳.۲۰	۲.۸۹	۲.۰۰
حاضرم اداره مزرعه دیگر اهالی روستا را وقتی اتفاقی برای یکی از آنها بیفتد را بر عهده بگیرم.	۳.۸۰	۳.۹۵	۳.۵۵	۲.۹۷	۲.۶۷
حاضر به همکاری در جهت انجام فعالیت‌های ترویجی مانند تسطیح اراضی هستم.	۲.۹۵	۳.۷۵	۳.۷۰	۲.۶۰	۲.۰۰
به نظر من این که افراد روستا در اماکنی مثل مسجد جمع شوند و در مورد مشکلات صحبت کنند، هیچ دردی را دوا نمی‌کند.	۲.۲۰	۳.۳۵	۲.۸۵	۴.۲۱	۴.۹۳
من فکر می‌کنم عضویت در انجمن‌ها، تعاونی‌ها و شوراهای موجب دردمس است و بهتر است آدم خود را کنار بکشد.	۲.۵۵	۲.۸۵	۲.۹۵	۳.۲۶	۳.۸۰
به نظر من هر کس مسئول کار و زندگی خودش است و نه مسئول کار و زندگی دیگران	۲.۶۰	۲.۲۰	۲.۵۵	۳.۲۱	۳.۴۰

مشارکت

مشارکت در فرایند توسعه از چنان جایگاهی در تعاریف نظری برخوردار است که طبق گزارش توسعه انسانی، توسعه باید در اطراف مردم مواج باشد و نه مردم به دور توسعه، و توسعه باید موجب توانمندسازی و تفویض اختیار به افراد و گروهها شود و نه تضعیف آنها (رضوی، ۱۳۹۰: ۳۰). به منظور بررسی این مولفه نیز از طیف لیکرت استفاده نمودیم (جدول ۴).

همانطور که در جدول ملاحظه می‌نمایید روستای علی‌آباد دوم از نظر عدم تعهد اجتماعی افراد و مسئولیت پذیری در جایگاه اول قرار داشته و روستاهای علی‌آباد اول، گودین، قارلق، و کارخانه در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۴- وضعیت مشارکت در روستاها

اولویت					گونه‌ها
قارلق	گودین	کارخانه	علی آباد اول	علی آباد دوم	
۵	۴	۳	۲	۱	در انتخابات مربوط به شورا و سایر انتخابات مشارکت می‌کنم
۴	۵	۳	۱	۲	در مدیریت روستای محل سکونت خود مشارکت دارم
۱	۵	۳	۲	۴	در جلسات شورای روستای خود شرکت می‌کنم
۴	۳	۵	۱	۲	برای مشارکت مالی در امور روستا آمادگی دارم
۴	۳	۵	۱	۲	تمایل مراجعه به سازمان‌های اداری خارج از روستا جهت انجام امور مربوط به روستا را دارم
۱	۵	۴	۳	۲	حاضرم بدون دریافت دستمزد در ساخت امکانات آموزشی و رفاهی روستا همکاری کنم
۴	۵	۳	۲	۱	حاضرم جهت ساخت جاده روستای خود مبلغی را پرداخت کنم
۳	۴	۵	۲	۱	مشارکت در مقاوم سازی بافت فیزیکی روستا
۴	۳	۵	۱	۲	تمایل به مشارکت و کمک جهت انجام پروژه‌های عمرانی روستا
۳	۵	۴	۲	۱	کمک به منظور توسعه خدمات زیر بنایی
۳	۵	۴	۲	۱	مشارکت در برگزاری مراسم مذهبی و اعیاد
۱	۵	۲	۴	۳	داوطلب برای عضویت در انجمن‌ها و شوراهای دهیاری
۴	۱	۵	۲	۳	صرف وقت و هزینه برای بهبود شرایط زندگی روستا
۵	۴	۳	۲	۱	همکاری برای حفظ و نگهداری منابع طبیعی در روستا
۳	۴	۵	۲	۱	رفت و آمد با مردم روستا و همسایگان
۳	۴	۵	۱	۲	احساس رضایت از کار کردن با سایر روستاییان
۴	۵	۳	۲	۱	مشورت در برخی از امور مربوط به کار و خانواده با همسایگان و سایر اهالی
۱	۳	۴	۲	۵	همکاری در طرح‌های مربوط به ساخت و ساز از جمله، تکیه، مساجد و حسینیه و غیره
۳	۵	۴	۱	۲	ساخت و ساز مساجد و حسینیه‌ها را کاملا دولت باید انجام دهد و ما هیچ مشارکتی نکنیم.
۳.۱۵	۴.۱۰	۳.۹۴	۱.۸۴	۱.۹۴	میانگین امتیازات

موجب می‌شود تا برای مشکلات و مسائل جامعه تلاش بیشتر از خود نشان دهند. همچنین ذکر این نکته ضروری است که به منظور انجام فرایند مشارکت، بسترسازی لازم باید انجام گیرد، به عنوان

یافته‌ها نشان می‌دهد که روستاهایی که از نظر توسعه شرایط بهتری دارند، به دلیل اینکه تعهد بیشتری نسبت به هم دارند، نسبت به هم احساس همدلی و همکاری بیشتری می‌کنند و همین عامل

مؤلفه انسجام

حمایت افراد جامعه از یکدیگر و احساس پذیرش از سوی دیگر اعضای جامعه به واسطه احساس همسانی و دگر خواهی اعضا و به طور کلی تعلق جمعی میان اعضای جامعه که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجارهای یک جامعه و وجود تعلق جمعی و تعامل میان اعضای جامعه است (گروئنارت و اسوانی، ۲۰۰۵: ۳۰-۴۰).

نمونه در روستاهای توسعه یافته شورا فعال است (بستر سازی برای تقویت مشارکت)، اما در روستاهای توسعه نیافته شورا و سایر نهادهای داوطلبانه، غیر فعال یا نیمه فعال است که می‌تواند در ترغیب مردم به مشارکت نقش اساسی ایفا کند.

جدول ۵- وضعیت مؤلفه انسجام در روستاهای مورد مطالعه

مؤلفه‌های انسجام	نوع شاخص	گودین	قارلق	کارخانه	علی‌آباد اول	علی‌آباد دوم
اهالی روستا تا چه حد اهل نزاع و درگیری هستند.	منفی	۱.۹۵	۲.۶۵	۲.۱۰	۳.۷۴	۳.۴۰
اهالی روستا در مسائل جزئی باهم بگو مگو دارند.	منفی	۲.۲۰	۲.۹۰	۲.۲۵	۳.۵۳	۳.۲۰
اهالی روستا دارای اختلافات مذهبی با یکدیگر هستند.	منفی	۱.۴۰	۲.۵۵	۱.۳۰	۱.۷۴	۲.۵۳
اهالی روستا دارای اختلافات سیاسی با یکدیگر هستند.	منفی	۲.۰۵	۳.۷۵	۱.۶۰	۱.۵۳	۲.۶۰
مور مربوط به روستا به صورت مشارکتی انجام می‌شود.	مثبت	۳.۴۰	۲.۶۵	۲.۷۵	۲.۴۲	۳.۳۳
در امور روستا همه اهالی می‌توانند نظرات خود را آزادانه بیان کنند.	مثبت	۲.۹۵	۲.۶۰	۲.۹۰	۲.۹۵	۲.۶۷
مشارکت در طرح‌ها توسعه روستا مانند طرح‌های هادی و آبیاری و غیره.	مثبت	۳.۲۰	۲.۵۵	۲.۵۰	۲.۶۳	۲.۹۳
برای حل مشکلات روستا همه اهالی کمک می‌کنند.	مثبت	۳.۱۵	۲.۴۵	۲.۷۵	۲.۴۲	۲.۷۳

وضعیت متفاوت بوده و در همه روستاها در حد متوسط به پایین است.

مؤلفه روابط و شبکه‌های اجتماعی

یک شبکه اجتماعی مجموعه افراد (یا سازمان‌ها یا دیگر موضوعات اجتماعی) است که به یک مجموعه ارتباطات اجتماعی مرتبط است که از جمله آن رابطه دوستی، رابطه همکاری یا تبادل اطلاعات است. (مرزبان و قلی‌جان، ۱۳۸۸: ۵۶) (جدول ۶).

در ارتباط با نظم و انسجام اجتماعی شاخص‌ها به دو دسته مثبت و منفی تقسیم می‌گردند. همانطور که در جدول نشان داده شده شاخص‌های منفی از شرایط بهتری برخوردار بوده و نشان دهنده آن است که در روستاهای مورد مطالعه درگیری و نزاع، اختلافات مذهبی، سیاسی در بین ساکنان این روستاها وجود ندارد. با این وجود بین روستاها اختلاف وجود دارد و در روستاهای توسعه یافته شرایط مطلوبتری وجود دارد. اما در شاخص‌های مثبت

جدول ۶- وضعیت مولفه شبکه‌ها و روابط اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه

گوبه‌های شبکه‌ها و روابط اجتماعی	گودین	قارلق	کارخانه	علی آباد اول	علی آباد دوم
رفت و آمد خانوادگی با خویشاوندان و آشنایان	۳.۵۰	۳.۶۰	۳.۹۰	۲.۶۳	۲.۵۰
رفت و آمدهای غیر خانوادگی و غیر خویشاوندان	۲.۱۵	۲.۷۵	۲.۴۵	۱.۲۰	۲.۴۰
مراجعه به خارج از روستا برای دیدن اقوام و دوستان	۲.۱۰	۳.۲۰	۲.۸۵	۱	۲.۴۰
دیدار با کارشناسان کشاورزی	۲.۶۰	۱.۸۰	۲.۴۵	۱.۸۰	۱.۷۰
شرکت در جلسات ترویج کشاورزی و یا سایر جلسات مربوط به توسعه روستایی	۳	۱.۶۵	۲	۱.۲۰	۱.۸۰
شرکت و عضویت در انجمن‌های داوطلبانه مانند بسیج، شورا و ...	۳.۴۰	۱.۶۰	۱.۷۰	۱.۳۵	۱
رتبه روستا	۱۶.۷۵	۱۴.۶۰	۱۵.۳۵	۹.۱۸	۱۱.۱

برای این منظور از آماره t استفاده می‌شود که در جدول ۶ نشان داده شده است. نتایج حاکی از وجود تفاوت معنی داری بین میانگین‌های روستاهای توسعه یافته و توسعه نیافته است. با توجه به جدول فوق، میانگین نمرات توسعه‌یافتگی روستاهای توسعه یافته به طورمعناداری بیشتر از روستاهای توسعه نیافته است (جدول ۷).

گوبه‌های این مولفه همانند امتیازات کلی آن از شرایط یکسانی برخوردار بوده و بجز گوبه رفت آمدهای خانوادگی سایر گوبه‌ها از امتیاز پایینی برخوردارند. شایان ذکر است روستاهای علی آباد دوم و علی آباد اول از نظر این مولفه بدترین شرایط را دارا هستند.

یافته‌های استنباطی و بررسی فرضیه:

فرضیه ۱: میانگین نمرات توسعه‌یافتگی روستاهای توسعه یافته به طورمعناداری بیشتر از روستاهای توسعه نیافته است.

جدول ۷- مقایسه نمره توسعه یافتگی با توجه به نوع روستا

متغیر	نوع روستا	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	آماره t	مقدار احتمال
توسعه یافتگی	توسعه یافته	۳۷/۱۰	۴/۵۲	۹۲	۹/۱۲	* ** < ۰/۰۰۱
	توسعه نیافته	۲۸/۶۷	۳/۸۷			

** تفاوت در سطح معنی داری ۰/۰۱

فرضیه ۲:

«بین روستاهای مورد مطالعه از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت وجود دارد.»

با توجه به جدول فوق، میانگین نمرات توسعه‌یافتگی روستاهای توسعه یافته به طورمعناداری بیشتر از روستاهای توسعه نیافته است ($p < ۰/۰۰۱$).

برای بررسی فرضیه فوق از آزمون آماری t مستقل استفاده شد (جدول ۸).

جدول ۸- مقایسه سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن با توجه به نوع توسعه‌یافتگی روستا

متغیر	نوع روستا	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	آماره t	مقدار احتمال
سرمایه اجتماعی	توسعه یافته	۶۰	۲۲۳/۷۶	۲۰/۵۹	۹۲	۸/۲۸	<۰/۰۰۱
	توسعه نیافته	۳۴	۱۸۸/۸۵	۱۷/۸۶			
مشارکت	توسعه یافته	۶۰	۶۷/۶۵	۵/۹۶	۹۲	۸/۳۲	<۰/۰۰۱
	توسعه نیافته	۳۴	۱۵/۱۴	۸/۵۲			
اعتماد	توسعه یافته	۶۰	۵۵/۲۰	۹/۰۱	۹۲	۳/۱۰	۰/۰۰۳
	توسعه نیافته	۳۴	۴۹/۵۲	۷/۵۳			
تعهد	توسعه یافته	۶۰	۱۹/۶۶	۳/۷۷	۹۲	۵/۱۳	<۰/۰۰۱
	توسعه نیافته	۳۴	۱۶/۰۵	۲/۱۰			
انسجام	توسعه یافته	۶۰	۲۲/۸۵	۴/۷۵	۹۲	۳/۰۴	۰/۰۰۳
	توسعه نیافته	۳۴	۱۹/۹۱	۴/۰۱			
شبکه اجتماعی	توسعه یافته	۶۰	۹/۹۳	۱/۳۲	۹۲	۱/۷۰	۰/۰۹۱
	توسعه نیافته	۳۴	۹/۴۱	۱/۵۷			
آگاهی	توسعه یافته	۶۰	۱۱/۳۶	۲/۷۹	۹۲	۲/۱۳	۰/۰۳۵
	توسعه نیافته	۳۴	۱۰/۱۱	۲/۵۹			

ارتباط ما با گروهها و نهادهای رسمی و غیر رسمی مربوط می‌شود که از آنها تحت عنوان سرمایه اجتماعی بعنوان حلقه مفقوده توسعه یاد می‌شود. سرمایه اجتماعی به دلیل غنی‌سازی کنش‌های اجتماعی میان افراد جامعه موجب بالا رفتن سطح همکاری و مشارکت از یک سو و از سوی دیگر بالا رفتن نظارت و پیگیری امور عمومی روستا می‌شود که به مرور زمینه ساز توسعه با صرف کمترین هزینه و بیشتری بازدهی می‌شود. در این پژوهش ابتدا مفاهیم سرمایه اجتماعی و توسعه و چگونگی سنجش آنها مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در روستاهای توسعه یافته و توسعه نیافته پرداختیم.

باتوجه به جدول فوق، میانگین نمرات سرمایه اجتماعی، همچنین مؤلفه‌های مشارکت، اعتماد، تعهد، انسجام و آگاهی روستاهای توسعه یافته به طورمعناداری بیشتر از روستاهای توسعه نیافته است ($p < 0/05$). ولی تفاوت آماری معناداری در میانگین نمرات شبکه اجتماعی روستاهای توسعه یافته و نیافته مشاهده نمی‌شود ($p = 0/091$).

نتیجه‌گیری

امروزه هدف توسعه روستایی توانمند ساختن زندگی روستاییان است و آینده زندگی بشر نیز متکی بر درک بهتر عواملی خواهد بود که بر این فرایند تاثیر گذار است. بخشی از این عوامل به چگونگی

منابع

- ۱- اکبری، امین، ۱۳۸۳، تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی (فارسینج از توابع سنقر) پایان- نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ۲- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۷)، جامعه شناسی توسعه روستایی، انتشارات اطلاعات.
- ۳- اونق، نازمحمد، ۱۳۸۴، رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (گنبد کاووس). پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ۴- آقاصیری، مریم (۱۳۸۹)، نقش سرمایه اجتماعی در بهره وری نیروی کار، فصلنامه مجلس و پژوهش، شماره ۶۳
- ۵- تاجبخش، کیان و همکاران، ۱۳۸۹، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، شیرازه
- ۶- تقی پور، مصطفی (۱۳۷۴)، "موقعیت شهرستان کنگاور و حوضه نفوذ آن"، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، گروه جغرافیا.
- ۷- جهانگیری، جهانگیر و شکری زاده، طاهره، ۱۳۸۹، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر عملکرد سازمان های غیر دولتی زنان از دید اعضا، فصلنامه زن و جامعه، شماره سوم
- ۸- حجتی کرمانی، فرشته، ۱۳۸۵، رابطه سرمایه اجتماعی و فقر، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- ۹- خوانساری، نسرین، ۱۳۸۸، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی

بر اساس اهداف پژوهش از آزمون مستقل استفاده نمودیم و همان طور که مشاهده می کنیم مؤلفه های مشارکت، اعتماد، تعهد، انسجام و آگاهی روستاهای توسعه یافته به طور معناداری بیشتر از روستاهای توسعه نیافته است ($p < 0/05$). ولی تفاوت آماری معناداری در میانگین نمرات شبکه اجتماعی روستاهای توسعه یافته و نیافته مشاهده نمی شود ($p = 0/091$). همچنین نتایج بررسی های حاضر بیانگر آن است که میزان سرمایه اجتماعی در سطح روستاهای توسعه یافته نسبت به روستاهای توسعه یافته از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

در پایان نیز پیشنهادات زیر به منظور ارتقای سطح سرمایه اجتماعی را ارائه می دهیم:

۱- اهتمام به تقویت و توسعه کانون ها و مراکز داوطلبانه مردمی از جمله شوراهای محلی و تعاونی ها که به امور محله و کارهای روزمره می پردازند، می توانند به عنوان نیروی عظیمی در زمینه شکل گیری شبکه های اجتماعی عمل نمایند، که به مرور زمان موجب تقویت همبستگی و بالا رفتن میزان تعهد افراد نسبت به هم می شود.

۲- شرکت دادن افراد روستا در امور شورا و نظر خواهی از افراد بومی برای پیشبرد امور روستا که خود عاملی برای پایداری شورا و نهادهای محلی و نهادینه شدن همکاری است.

۳- برگزاری برنامه های فرهنگی نظیر جشن ها و برنامه های مناسبی (از جمله اعیاد مذهبی) می تواند در تقویت شبکه روابط اجتماعی تقویت کرد.

- ۱۰- خانی، فضیله، ۱۳۸۵، توسعه روستایی و چالش‌های اقتصادی زنان، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۲
- ۱۱- درانی، کمال و رشیدی، زهرا، (۱۳۸۷)، بررسی تعاریف، مفاهیم و چگونگی ایجاد سرمایه اجتماعی (با تأکید بر اعتماد اجتماعی، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال دوم، شماره ۱۸-۱۷، خرداد و تیر.
- ۱۲- رستم‌علی زاده، ولی الله، ۱۳۸۷، شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های زادگاهی و اثرات آن بر توسعه روستایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی
- ۱۳- رضوی، نیلوفر (۱۳۹۰)، "ضرورت و مبانی مشارکت کودکان در توانمندسازی جوامع روستایی"، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳.
- ۱۴- زاهدی، محمد جواد و همکاران، ۱۳۸۷، فقر و سرمایه اجتماعی، رفاه اجتماعی، شماره ۲۸
- ۱۵- معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور، ۱۳۹۰
- ۱۶- کلمن، جیمز. ترجمه صبوری، منوچهر، ۱۳۷۷، بنیادهای نظریه اجتماعی، نشر نی
- ۱۷- کاووسی، اسماعیل و صالحی امیری، رضا (۱۳۸۷)، "سرمایه اجتماعی"، انتشارات پژوهشکده پژوهشات استراتژیک، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی
- ۱۸- عبداللهی، محمد و موسوی، میر طاهر، (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی در ایران وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار، رفاه اجتماعی، شماره ۲۵
- ۱۹- عطار، سعید، ۱۳۸۶، سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی، دموکراسی و دولت: عناصر دستیابی به توسعه، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۲۹، شماره ۴
- ۲۰- غفاری، غلامرضا و رضانی، حسین، ۱۳۸۸، سرمایه اجتماعی، کویر
- ۲۱- قاسمی، وحید و همکاران، ۱۳۹۰، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی برون گروهی بر توسعه اقتصادی در استان‌های ایران، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۹،
- ۲۲- قالیباف، محمد باقر، یاری شگفتی، اسلام، رمضان زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۷)، تاثیر ابعاد سرمایه اجتماعی بر امنیت مرزها، مطالعه موردی: بخش مرزی نوسود، شهرستان پاوه، استان کرمانشاه، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۱۲.
- ۲۳- نقدی، اسدا... و همکاران، ۱۳۸۹، سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیت‌های اقتصادی با نگاهی به استان همدان، جامعه شناسی کاربردی، شماره ۴۰
- ۲۴- الوانی، سید مهدی و شیروانی، علی رضا، ۱۳۸۳، سرمایه اجتماعی اصل محوری توسعه، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۴۷
- ۲۵- الوانی، سید مهدی و عبدالله پور، مونا، ۱۳۸۷، نقش سرمایه اجتماعی در کارآفرینی سازمانی، فصلنامه چشم‌انداز مدیریت بازرگانی، سال هفتم، شماره ۲۷
- ۲۶- ماجدی، مسعود و لهسایی زاده، عبدالعلی، ۱۳۸۵، بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه

- 28-Coleman, James. 1988, social capital in the creation of Human capital, American journal of sociology. P: 90-120
- 29-fukuyama, f. (1995) trust: the social virtues and certain of prosperity, Hamish Hamilton, London
- 30-Putnam, R. D. (1996) who killed civic America? Prospect, 7, 24, 56-72

موردی روستاهای استان فارس، روستا و توسعه،
شماره ۴

۲۷-مرزبان، حسین و قلی جان عصمت،
(۱۳۸۸)، "بررسی سیستم‌های شبکه اجتماعی در
سازمان‌ها"، ماهنامه عصر فناوری اطلاعات،
شماره ۴۵، مرداد.